

Закирова Адина Гулямовна

*ИИБ Академияси, Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва криминология кафедраси,
юридик фанлар доктори, профессор*

Тошев Отабек Содикович

*Адлия вазирлиги ҳузуридаги Ҳуқуқий сиёсат тадқиқот институти бўлим
бошлиғи*

**СУДЛАР ФАОЛИЯТИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ: ОЧИҚЛИК
ВА ШАФФОФЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ**

Zakirova Adina Gulyamovna

*The Academy of the Ministry of Internal Affairs, Department of crime prevention and
criminology, doctor of law, professor*

Toshev Otabek Sodikovich

Head of the Department of the Research Institute of Legal Policy under the Ministry of Justice

**DIGITALIZATION OF JUDICIAL ACTIVITIES: A FACTOR OF
OPENNESS AND TRANSPARENCY**

Закирова Адина Гулямовна

*Академия МВД, Кафедра профилактики правонарушений и криминологии,
доктор юридических наук, профессор*

Тошев Отабек Садикович

*Начальник отдела Исследовательского института правовой политики при
Министерстве юстиции*

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ СУДЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ:
ФАКТОР ОТКРЫТОСТИ И ПРОЗРАЧНОСТИ**

Судлар фаолиятида замонавий технологияларни кенг жорий этиш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар улар фаолиятида очиқлик ва шаффофликни таъминлаш, одил судловга эришиш имконини берди.

2016 йилдан бери судлар фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган 20 дан ортиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Бироқ судлар фаолиятини рақамлаштириш билан боғлиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ижроси ва дастурий таъминотлардан фойдаланишда муаммолар мавжуд.

1) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 августдаги **ПҚ-3250-сон** Қарорида шахсий ҳаёт сири, тижорат сири сақланишини таъминлаш ва суд мажлислари қатнашчиларининг розилигини инобатга олган ҳолда суд қарорлари (ёпиқ суд мажлисларида чиқарилган суд қарорлари бундан мустасно) интернет бутунжаҳон ахборот тармоғида эълон қилиниши бўйича дастурий таъминот ишлаб чиқилди ва амалиётга жорий этилди.

Маълумот учун: Олий суднинг тегишли ахборот базасида жиноят ишлари бўйича судларнинг **атиғи 135 мингта**, иқтисодий судларнинг **371 мингта**, маъмурий судларнинг **748 мингта** ва фуқаролик судларининг **680 мингта** қарорлари эълон қилинган.

Бироқ суд ишларини кўриб чиқиш билан боғлиқ айрим маълумотларни замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда суднинг расмий сайтида жойлаштириб бориш амалиёти йўлга қўйилмаган.

Бу эса судлар фаолиятида очиқлик ва шаффофликни таъминлашда рақамли технологияларни кенгроқ қўллаш кераклигини кўрсатмоқда. Хусусан, судлар сайтида кунлик кўриб чиқилиши режалаштирилган ишларнинг рақамлари, ишларини кўриб чиқиш вақтлари, жойи, қайси судья томонидан кўриб чиқилиши режалаштирилган ишларнинг моддаси(лари) бўйича маълумотлар, ишнинг кўриб чиқиш натижаси ва бошқа маълумотларни киритиб бориш амалиётини йўлга қўйиш лозим.

Хорижий мамлакатлар, хусусан, **Россия Федерацияси** судларнинг расмий сайтларида судьялар томонидан кунлик кўриб чиқилиши режалаштирилган ишларнинг рақамлари, кўриб чиқиш вақтлари, жойи, ишнинг моддаси(лари) бўйича маълумотлар, кўриб чиқувчи судьялар номлари, кўриб чиқиш натижаси ва бошқа маълумотларни киритиб бориш амалиёти йўлга қўйилган.

Ушбу тартибни судлар фаолиятида йўлга қўйилиши эса улар фаолиятида очиқлик ва шаффофликни таъминлаш билан бир қаторда фуқароларнинг суд билан боғлиқ ишларида қулайликни яратади.

Ахборот базасига жойлаштирилган суд қарорлари таҳлил қилинганда, суд қарорларининг мазмуни жойлаштирилган суд қарорлари туркумига мувофиқ эмаслиги, қарорларнинг матни бўйича излаш имконияти йўқлиги ва бир қатор бошқа камчиликлар мавжуд. Ҳозирги вақтда суд қарорлари базаси ёрдамида бирорта амалий ва назарий мақсадларга эришиш имконияти мавжуд эмас.

2) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 августдаги ПҚ-3250-сонли Қарорида 2019 йил 1 июль кунига қадар электрон стенография қилиш функцияси билан суд мажлисларини аудио-видеода қайд этишнинг миллий дастурий таъминотини ишлаб чиқиш белгиланса-да, ҳозирги қадар судлар фаолиятида ушбу дастур таъминотидан фойдаланилмай келинмоқда.

Ваҳоланки, ушбу дастурий таъминотнинг таъминлаши судлар фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлашга хизмат қилади.

Маълумот учун: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 августдаги ПҚ-3250-сонли Қарорида электрон стенография қилиш функцияси билан суд мажлисларини аудио-видеода қайд этишнинг миллий дастурий таъминотини ишлаб чиқиш учун Суд ҳокимияти органларини ривожлантириш жамғармасидан **1,5 млрд.** сўм ажратилиши назарда тутилган.

3) 2012 йилда биринчи марта Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 10 декабрдаги 346-сон Қарори билан электрон судлов ахборот тизимини ишлаб чиқиш “маълумотлар алмашишнинг электрон воситалари орқали судга даъво, илтимоснома ва уларга илова қилинадиган ҳужжатлар билан биргаликда судга мурожаат қилиш имконияти берилишининг таъминланишини ҳисобга олган ҳолда судларнинг веб-ресурсларини модернизациялаш” вазифаси белгиланган.

Ушбу вазифанинг ижросини таъминлаш мақсадида Олий суд халқаро ҳамкорлар билан биргаликда (БМТ Тараққиёт дастури, USAID ва бошқалар) “Е-SUD” тизими, Олий ҳўжалик суди учун “Е-XSUD” тизими яратилди.

Маълумот учун: 2012–2016 йилларда хорижий ҳамкорлар томонидан “Е-SUD” тизими учун **12 млн. долл.** ажратилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 августдаги ПҚ–3250-сон Қарори билан Олий суд ва Олий ҳўжалик судларининг бирлашиши муносабати билан суд ишларини юритишда, ахборот тизимлари Олий суднинг “Е-SUD” ахборот тизимида мавжуд ахборот тизимларини ҳисобга олган ҳолда “Е-XSUD” ахборот тизими негизида ягона ахборот тизимини яратиш бошланди.

Шундан сўнг, аввалги ишларнинг натижаларини баҳоламасдан ва ҳисобга олмаган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 сентябрдаги ПҚ–4818-сонли Қарори билан Олий суднинг мавжуд ахборот тизимлари асосида янги дастурий платформага асосланган замонавий технологияларни ҳисобга олган ҳолда “Адолат” ахборот тизимини яратиш вазифаси эълон қилинди.

4) Ҳозирги вақтда суд органлари томонидан яратилган ахборот технологиялари, халқаро ташкилотлар томонидан кўрсатилган маблағлар ва ишлатилган кўп миқдордаги пул маблағларига қарамай яхши аҳволда ишлайди, деб олмаймиз ва бу борада қуйидаги камчиликлар мавжуд:

– ахборот тизимлари истеъмолчилар (суд процесси иштирокчилари)нинг эҳтиёжларига мослаштирилмаган, ҳақиқий фойдаланувчилар иштирокида синовдан ўтказилмаган, стандартларни ҳисобга олган ҳолда яратилмаган ва сертификациялаштирилмаган. Ушбу тизимлар юқори турувчи органларга ва донорларга ҳисобот бериш учунгина яратилган. Натижада, тизимлардан фойдаланишда ҳужжатларни қидириш ўта ноқулай ва мураккаблашган, ҳужжатлар форматлари чекланган, матнларни ўқиш мумкин эмас, тез-тез техник узилишлар юзага келади ва ҳ.к.;

– судларнинг ахборот ресурслари мунтазам равишда бир неча соатдан 1-2 кунгача ишлашдан тўхтайдди. Бу нафақат фойдаланувчилар учун ноқулайликлар келтириб чиқаради, балки жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқларини бузилишига олиб келади. Узилишларнинг хусусияти ва вақти (асосан, иш вақтида ва иш кунлари) ахборот тизимлари судьяларнинг норасмий кўрсатмаларига биноан юз беришидан далолат беради;

– назоратсизлик сабабли тизимлардан фойдаланиш суд ходимларининг хоҳиш ва истакларига боғлиқ бўлиб қолмоқда. Масалан, судлар “Е-XSUD” орқали олинган ҳужжатларни 10-20 кун ичида рўйхатдан ўтказмайдилар. Техник қўллаб-қувватлаш хизмати ва судларнинг раҳбарияти билан алоқа ўрнатилмаганлиги боис суд ходимларининг ноқонуний ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) тўғрисида тезкор чора кўриш ҳақида хабар юбориш имконияти яратилмаган;

– судлар томонидан ахборот технологияларидан фойдаланиш паст даражада, видеоконференцалоқа тизимидан ташқари бундай технологиялар аҳолининг кенг қатламларини қамраб олмаган. Масалан, ҳозирги вақтда фуқаролик ишлари бўйича судларда даъво аризалари кўриладиган ишларнинг умумий ҳажмидан тахминан 3-4% аризаларни қабул қиладилар ва натижада, охир-оқибат қоғоз шаклига ўзгаради.

Таъкидлаш жоизки, юқорида назарда тутилган суд тизимидаги мавжуд камчилик ва муаммолар Ўзбекистоннинг халқаро рейтинглардаги ўрнига сезиларли таъсир кўрсатмоқда.

Маълумот учун: Ўзбекистон халқаро Мерос жамғармаси томонидан юритиладиган Иқтисодий эркинлик индексининг (*Index of Economic Freedom*) 2021 йилдаги рейтингда **58,3** балл тўплаб, 178 та мамлакат ичида **108**-ўринда қайд этилди (“Одил судлов самарадорлиги” индикатори – **50.8** балл).

Бундан ташқари, Ўзбекистон Жаҳон одил судлов лойиҳаси нодавлат ташкилоти томонидан юритиладиган Ҳуқуқ устуворлиги индексининг 2020 йилдаги рейтингда **0.47** балл тўплаб, 128 та давлат ичида **92**-ўринда қайд этилди (“Жиноят ишлари бўйича одил судлов” индикатори – **0.44** балл).

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда ҳамда қайд этилган муаммоли масалаларни ҳал қилиш мақсадида қўйидагиларни амалга ошириш **таклиф этилади:**

1) судларнинг ахборот тизимларини жорий бошқариш вазифасини Олий суддан олиб, суд ҳокимиятидан мустақил бўлган бошқа давлат ташкилотига ўтказиш (“UZINFOCOM”, Электрон ҳукумат лойиҳаларини бошқариш маркази ва ҳ.к.);

2) аҳолига сифатли ахборот хизматларини кўрсатишни таъминлаш мақсадида судларнинг ахборот хизматларини белгиланган тартибда стандартлаштириш ва сертификациялаштириш;

3) ахборот тизимларининг функционал барқарорлигини назорат қилиш тизимини яратиш, бунда ахборот хизматларининг стандартлари ва сифатини бузганлик учун молиявий жарималар қўллашни назарда тутиш (алоқа, ахборотлаштириш, телекоммуникация технологиялари соҳасида хўжалик юритувчи субъектларга нисбатан қўлланиладиган санкцияларга ўхшаш);

4) непроцессуал алоқалар, коррупция ва суиистеъмоликларнинг шарт-шароитларини чеклаш мақсадида судларнинг адвокатлар, нотариуслар, давлат ижрочилари ва бошқа юридик касб эгалари билан ўзаро алоқаларини (судга ҳужжатларни киритиш ва ҳ.к.) фақат суд ахборот тизимлари орқали ташкил қилиш.